

УДК 821.51

Панова Зенуре Сейрановна, старший преподаватель кафедры крымскотатарской филологии, Таврическая академия, ФГАОУ ВО «Крымский федеральный университет имени В.И. Вернадского», г. Симферополь, республика Крым, Российская Федерация, e-mail: zenure.mussa@mail.ru

МЕМЕТ НИАЗИЙ КЪЫРЫМТАТАР ДИАСПОРАСЫНЫНЪ
КОРЮМЛИ ВЕКЛИ
(МЕМЕТ НИАЗИЙ – ОДИН ИЗ ЯРКИХ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ
КРЫМСКОТАТАРСКОЙ ДИАСПОРЫ)

Аннотация. В статье рассмотрен жизненный путь яркого представителя крымскотатарского литературы зарубежья – Мемета Ниязий. Обозначены основные этапы жизни автора, посвятившего себя просвещению, образованию и оставившего богатое поэтическое наследие. В процессе работы изучен архив журнала «Эмель», хранящийся в Центральной Республиканской государственной библиотеке им. И. Гаспринского. Были использованы научные работы Керимова И.А., Фазылова Р., Урсу Д.П., Усеинова Т.Б. и др.

Ключевые слова: литература, поэзия, родина, ностальгия, народ, образование, издатель.

Panova Zenure Seyranovna, Senior lecturer of the department of the Crimean Tatar Philology Crimean Federal University Behalf of V.I. Vernadsky, Simferopol, Crimea Republic, Russian Federation, e-mail: zenure.mussa@mail.ru

THE MEETING OF NIAZIAS – ONE OF THE BRIGHT
REPRESENTATIVES OF THE CRIMEAN TATAR DIASPORA

Annotation. The article discusses the life path of the bright representative of the Crimean Tatar literature abroad – Memet Niyazi. The main stages of the life of the author, who devoted himself to enlightenment, education and left a rich poetic heritage, are outlined. In the process of studying the archive of the magazine "Emel",

stored in the Central Republican State Library named after I. Gasprinsky. The scientific works of I. Kerimov, R. Fazylov, D. Ursu, T.B. Useinov were used. and etc.

Key words: literature, poetry, homeland, homesickness, people, education, publisher.

КИРИШ. Макъалемизде кырымтатар иджрет эдебиятынынъ белли векили Мемет Ниязийнинъ омюри узеринде иш алынып барылды. Эдебиятшнаслыкъ нокътаи – назарындан: Мемет Ниязий миллий бир дуйгъу ве тюшюндже алемини, аят адиселерини, юрт ве дюнъя меселелерини, эски-янъы тарих вакъиаларыны, дин ве дюнъя тарихыны, талим узериндеки тюшюнджелерини халкъ козю иле корип, халкъ тили иле анълаткъан буюк маарифчи, буюк шаир, сезгир юртсевер, эм де миллетсевер инсан олгъаныны исбатламагъа арекет этильди.

Ишимиз узеринде Керимова И.А. [1], Фазылова Р., Нагаева С. [7], Урсу Д.П. [4], Усеинов Т.Б. [2, 5, 6] киби эдебиятшынасларнынъ ильмий ишлеринен къулландыкъ.

ЭСАС КЪЫСЫМ. «Кырымтатар диаспорасы» дегенде, биз четэльде догъып, оськен, озь Ана-Ватанындан марум къалгъан кырымтатар халкъыны козьде тутамыз. XX асыр агъыр, телюкели ичтимай-сиясий, социаль-икътисадий сарсынтыларнен кечти ве нетидже оларакъ сынъырлары ичерисинде яшагъан джеми халкълар, бу джумледен кырымтатар халкъы бу сарсынтыларны озь башындан яшап кечирди. Халкънынъ бир къысмы даяналмайып, эсасен Керчь ве Кефе тарафларда яшагъан баба-деделермиз бир къысмы Тюркиеге, экинджиси Добруджагъа иджрет этмеге башладылар.

Иште, эки асыр эвельси тувгъан топракъларыны терк эткен, бир къысым баба-деделермизнинъ несиллери, дюнъянынъ эр кошесинде яшап, Кырым асретлигинде кунъ кечирелер. Олар озь ана тилини, анъанелерини, медениетини, эдебиятыны сакълап къалдылар. Бутюн рухий байлыкъларыны

тасвирлеп, несильден несильге кечирип Къырымгъа, Ватангъа севги дуйгъусыны ашладылар.

Къырымтатар диаспорасынынъ корюмли векили, шаир, оджа, джемаатчы Мемет Ниязий, Акъяр дженкинден сонъра, 1862 сенеси Къырымдан Османлы Добруджасына кочкен, татар аилелеринден бирисининъ баласыдыр. Аилеси, Исмаил акъай ве Азизе ханым дигер кочьменлер иле бирликте, Добруджадаки Манкъалие къасабасынынъ Ашчылар коюнде ерлештилер. Къара денъизге якъын, берекетли ве темиз авада ерлешкен бу койде токъталгъан кочменлер Къырымнынъ Ор, Кезлев, Керчь ве Кефе тарафларындан кельгенлер. Иште, Исмаил акъай ве Азизе ханымнынъ аилесинде 1878 сенеси «басыкъ ве устю топракъ иле ортюсю, тек одалы бир эвде» Ниязий дюньягъа келе.

Ниязийнинъ бабасы, Исмаил акъай окъумакъ ве язмакъны бильген, атта арапча да анылагъаны ичюн, койнинъ халкъы оны «окъумышлар» арасына къошуп, «Исмаил Челеби» деп, урьмет эте. Анасы да окъумагъа, язмагъа бильген, халкъ агъыз яратыджылыгъыны пек яхшы таныгъан, балаларына девлер, джинлер иле курешкен батыр – пельванларнынъ масалларыны окъуп, анылата эди. Бойле «окъумышлы» аиледе оськен, тербиеленген Ниязий, та бала экенде окъумагъа, язмагъа авеси пейда ола, къонукъ север бир бала эди.

Ниязий биринджи окъув-язув дерслерини кой молласындан алгъан сонъ, элифбеден башлап тюрлю дин дерелерини окъумагъа авеси пейда ола.

1889 сенеси 11 яшлы Ниязий аилеси иле берабер Истанбулгъа коче. Истанбулнынъ даруль муаллимине кирип, тюрк тили ве эдебиятыны огрене ве айны шу вакъыт Мемет лагъапны алып, Мемет Ниязий адыны ташый.

Мемет Ниязий, тюрк тили ве эдебияты иле бирликте арап ве аджем тиллерини де огренип, буюк истидат ве мувафакъиет косьтере.

Парасы олмагъаны себептен, гизли сатылгъан, ясакъ китапларны алып окъуй. Оларнынъ арасында, о девирнинъ тюрк исьянджи шаирлери Намыкъ Кемал ве Абдулхакъ Халиднинъ эсерлеринен таныш ола. Оларнынъ

миллетини сербестликке ве мустакъилликке давет этиджи шиирлери Меметте догъмуш юртуна ынтылув дуйгъуларыны эп къуветлендире.

Тюрк дюньясынынъ илим ве ирфан чокърагъы олгъан Истанбулгъа тасильге кельген генчлери иле къонуша, оларнынъ Къырым, андаки вазият акъкъында субетлерини меракънен диньлей. И. Гаспринскийнинъ «Терджиман» газетасынен айны заманда таныш ола. «Терджиман» газетасы тесири алтында эдебият ве медениетке хызмет этмеге ниетлене.

Ниает, 1898 сенеси Мемет Ниязий оджа дипломыны алып, Къырымгъа келе ве кой мектебинде чалышып, ильк кере озь шиирлерини язып башлай.

1904 сенесининъ башларында, бабасынынъ вефаты себебинден, Румыниягъа къайтмагъа меджбур ола. Иджретте яшагъан юртдашларына ана тили ве миллий, медений инджеликлерини ашламакъ ниети иле Костендже къасабасында ерлеше ве андаки Тюрк рушдиесинде башта оджа, сонъра исе мудир олып чалыша.

Костенджеде онынъ иджады табий оларакъ эп гурьлене, гъайретини джемаат ишине бере. Тюрк рушдиесинде М. Ниязий мудир вазифесини он йыл девамында алып бара. Айны заманда, 1908-1909 сенелеринде, Костенджеде, бир къач аркъадашы иле бераберликте «Мусульман тасили маариф джемиетини» тешкиль этелер, онынъ къурултайыны откерелер. Бу тешкилятнынъ макъсады факъыр балаларгъа ярдым этмек. М. Ниязий халкънен сыкъкъы суретте багълы олгъаны себебинден ве Гаспринскийнинъ «Терджиман» тесири алтында тюрк-татар халкъынынъ маариф ве медений севиеси не дереджеде олгъаныны анълай. Добруджада нешир этильген «Добруджа садасы», «Тешвикъ» ве «Ышыкъ» газеталарында, «Мектеп ве эали» меджмуасында чалыша.

Мемет Ниязий Добруджада яшагъан татарларыны зулумлыкътан чыкъаргъан ве маариф ёлуна къойгъан, о девирде янъы бир ава септирген инсанлардан бири эди. Шаир озь эсерлеринде, макъаллеринде, газета ве журналларда муим меселелер акъкъында озь тюшонджелерини бильдире.

1914 сенеси Меджидие къасабасында мусульман семинариясында тюрк тили ве эдебияты оджасы оларакъ чалыша.

1918 сенеси М. Ниязий сиясий денъишмелеринден рухланып Къырымгъа келе. Акъмесджитте чыкъмагъа башлагъан миллий «Акъ сёз» газетасынынъ баш муарири ола. Бир йылдан сонъра, яни 1919 сенеси Багъчасарайда Менъли Герай медресесинде миллий окъувнынъ мудири вазифесине таин ола. Иште, бу вакъытта халкъ арасында мешур олгъан «Менъли Герай медресесине марш» шиирини яза.

1920 сенеси сиясий себеплерден Къырымны терк этмеге меджбур ола ве омрюнинъ сонъунадже оджалыкъ япа.

М. Ниязийнинъ оджалыкъ фаалиети 33 йыл девам этти. О, оджалыкъ ишинен бир сырада джемаатнынъ бутюн ишлерине къошулып, озюни фааль бир джемаатчы оларакъ косьтерди. 1920-1930 сенелери Румынияда тюрк тилинде нешир этильген газета ве журналларда бир сыра озь макъалелерини ве манзумелерини бастырды.

Иджадий фаалиетини эсасен баба юртуна багъышлагъан шиирлер язувнен иджретте омюрини кечирген Мемет Ниязий 1931сенеси ноябрь 29-да вефат этти.

Шаир кечинди, лякин онынъ иждады яшай, о эдебиятымызда озюне эдебий ер тутты ве халкъкъа хызмет этмекте.

Къулланылгъан эдебият:

1. Керимов И.А. Мемет Ниязий // И.А. Керимов. – Голос Крыма. – 1996. – 11 октября.

2. Къуртумеров Э.Э., Усеинов Т.Б., Харахады А.М. Къырымтатар иджрет эдебияты. Окъув къулланмасы / Э.Э. Къуртумеров, Т.Б. Усеинов, А.М. Харахады. – Акъмесджит: Къырымдевокъувпеднешир, 2002. – 256 с.

3. Миреев М.В. Эмиграция крымских татар в Румынию в творчестве Мемета Ниязи: в поисках потерянного Рая // Культура народов Причерноморья. – 2011. – №211. – С. 141-144.

4. Урсу Д.П., Сейдаметов Э.Х. Тюрки в этнической истории Добруджи // Таврийские студии, 2011. – №1. – С. 42-45.

5. Усеинов Т.Б. Народный стих Мемедмина Яшара / Т.Б. Усеинов. – Монография. Книга 2. – Симферополь: КРП "Издательство «Крымучпедгиз», 2009. – 160 с.

6. Усеинов Т.Б. Философские мотивы в творчестве крымскотатарского поэта Румынии – Мемедмина Яшара (1936—2007) // Вопросы крымскотатарской филологии, истории и культуры. – 2018. – Выпуск 6 – С. 53-57.

7. Фазыл Р., Нагаев С. Къырымтатар эдебиятынынъ тарихы / Р. Фазыл, С. Нагаев. – Акъмесджит: Къырымдевокъувпеднешир, 2001. – 640 с.